

UNIVERSITETO IDĖJA TEISME, SEIME IR UNIVERSITETE, ARBA APIE TEISĘ IR DVASIAŲ BE DIALOGO

DOC. DR. ANDRIUS VAIŠNYS

„<...> Jei vis dėlto aš išdrįsiu paprašyti leidimo tęsti šią ilgai trunkančią diskusiją, tai tik dėl to, jog liberaliojo ugdymo ir principų klausimas, kuriais jis turi būti grindžiamas, visada buvo mano mintyse, ir dėl to, kad didžiąją savo gyvenimo dalį gyvenau vietoje, kurioje visą tą laiką vyko ginčai tiek tarp vietinių, tiek su pašaliniais, ir kuri buvo susijusi su eksperimentinėmis ar galutinėmis priemonėmis“ – šiuo kreipimusi Johnas Henry'us Newmanas XIX amžiaus viduryje pradėjo svarstyti „Universiteto Idėją“¹; panašiais žodžiais galima ir šiuolaikinėje Lietuvoje atverti vieną itin reikšmingą tautai temą.

Lietuvos Respublikos Seimui prie *Universiteto Idėjos* teks ne tiek grįžti, kiek į ją atsigręžti, kadangi Konstitucinis Teismas baigė nagrinėti bylą dėl Mokslo ir studijų įstatymo² nuostatų konstitucingumo³. Teismo

¹ Newman, J.H.C. *The Idea of a University*. Regnery Publishing Inc., 1999.

² Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas. 2009 m. balandžio 30 d. Nr. XI-242. *Valstybės žinios*. 2009, gegužės 12, Nr. 54-2140.

³ Byla Nr. 13/2010-140/2010. Vienas pareiškėjas – Seimo narių grupė: Vytenis Povilas Andriukaitis, Julius Sabatauskas, Vydas Gedvilas, Vida Marija Čigriejienė, Andrius Mazuronis, Mantas Varaška, Rima Baškienė, prašo ištirti (2010 m. sausio 21 d., Nr. S-2010-709) Mokslo ir studijų įstatymo preambulėje ir dvidešimt šešiuose straipsniuose įtvirtintų nuostatų konstitucingumą. Seimo narių grupė abejoja dėl tam tikrų Mokslo ir studijų įstatymo nuostatų, tarp jų ir reguliuojančių valstybinių aukštųjų mokyklų valdymo organų formavimo tvarką ir funkcijas, įtvirtinančių skirtingas pareigas valstybinėms ir nevalstybinėms mokslo ir studijų institucijoms, nuostatų dėl universitetų rektorių atleidimo nepasibaigus jų įgaliojimųms, geriausiai vidurinio ugdymo programą baigusiujų eilės sudarymo, gerai besimokančių studentų apibrėžimo ir kt., atitiktis Konstitucijai. Pareiškėjas savo abejones grindžia oficialiąja konstitucine doktrina, susijusia su aukštųjų mokyklų autonomija, mokslo ir tyrinėjimų laisve, gerai besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose laidojamu nemokamu mokslu ir kt. Kitas pareiškėjas – Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas (2010 m. gruodžio 9 d. Nutarimu), prašo (Nr. 1B-153/2010) ištirti Mokslo ir studijų įstatymo 70 straipsnio 1 dalies atitiktį Konstitucijos 40 straipsnio 3 daliai (aukštosioms mokykloms suteikiama autonomija), 41 straipsnio 3 daliai (gerai besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose laidojamas nemokamas mokslas).

nutarimą⁴ Lietuvos universiteto istorijos kontekste jau galima apibūdinti istoriniu, nes išryškina valstybėje *naujai* sukurtą Universiteto sampratos problemą, tiksliau – konfliktą dėl šios problemos (nors esmine dalimi nutarimas – nuosekliai vertinant – galėjo būti nuspėjamas, nes kai kas Teismo jau yra pasakyta anksčiau!⁵). Politinis konfliktas atskleidžia ne

Pasak pareiškėjo – Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo, Mokslo ir studijų įstatymo 70 straipsnio 1 dalimi įstatymų leidėjas, suteikdamas Švietimo ir mokslo ministerijai įgaliojimus nustatyti geriausiai vidurinio ugdymo programą baigusiujų eilės tvarką, įtvirtino tik pavyzdinį, o ne baigtinį kriterijų, į kuriuos atsižvelgtina nustatant pirmenybės teisę į valstybės finansuojamas studijų vietas pagal pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų programas, sąrašą, o toks reglamentavimas, kai įstatyme nėra nustatytos esminės Konstitucijoje garantuojamos teisės į nemokamą mokslą įgyvendinimo sąlygos, taip pat kriterijai, kuriuos atitinkantys asmenys laikytini gerai besimokančiais Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalies prasme, ir atitinkamai tai nustatyti pavesta Švietimo ir mokslo ministerijai, prieštarauja Konstitucijai. Taigi, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nuomone, Mokslo ir studijų įstatymo 70 straipsnio 1 dalyje nustatytas studijų valstybinėse aukštosiose mokyklose finansavimo valstybės biudžeto lėšomis modelis sudaro prielaidas teigti, kad valstybinės aukštosios mokyklos, turėdamos galimybę priimti asmenis studijuoti ir patenkinti valstybės nustatytą atitinkamų sričių (krypčių) specialistų poreikį bei siekdamos gauti finansavimą tokiems specialistams parengti, turi nustatyti tokius priėmimo į studijas kriterijus bei jų reikšmę, kurie iš esmės nesiskirtų nuo Švietimo ir mokslo ministerijos nustatytų geriausiai vidurinio ugdymo programą baigusiujų eilės sudarymo kriterijų bei jų reikšmės, o toks reglamentavimas, pareiškėjo nuomone, akivaizdžiai prieštarauja Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalyje įtvirtintai aukštųjų mokyklų autonomijai. Šaltinis: *Konstitucinio Teismo pranešimai*. Prieiga per internetą: <www.lrkt.lt>.

⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymo (2009 m. balandžio 30 d. redakcija) nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, 2011 m. gruodžio 22 d.

⁵ „Šiame kontekste pažymėtina, kad valstybės teisė reguliuoti išorinius aukštosios mokyklos reikalus neprieštarauja autonomijai, jei tai nedaro poveikio aukštosios mokyklos mokslinės ir pedagoginės veiklos laisvei (Konstitucinio Teismo 1994 m. birželio 27 d. nutarimas, 2009 m. spalio 28 d. sprendimas)“ ir „6. Kaip minėta, Konstitucinis Teismas, 1994 m. birželio 27 d. nutarime aiškindamas Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalies nuostatą, kad tradiciškai aukštosios mokyklos autonomija suprantama kaip teisė savarankiškai nustatyti ir įstatuose ar statute įtvirtinti savo organizacinę ir valdymo struktūrą, ryšius su kitais partneriais, mokslo ir studijų tvarką, studijų programas, studentų priėmimo tvarką, spręsti kitus su tuo susijusius klausimus, naudotis valstybės perduotu ir kitu įsigytu turto, turėti teritorijos ir pastatų, kito turto, skirto mokslo ir studijų reikalams, neliečiamumo garantiją. Tuo tikslu aukštajai mokyklai garantuojama institucinė autonomija, t. y. tam tikras statusas, kuris reiškia, kad yra tam tikros veiklos sritys, laisvos nuo vykdomosios valdžios kontrolės (Konstitucinio Teismo 1994 m. birželio 27 d., 2002 m. sausio 14 d., 2002 m. vasario 5 d., 2008 m. vasario 20 d., 2008 m. kovo 20 d. nutarimai, 2009 m. spalio 28 d. sprendimas)“. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymo (2009 balandžio 30 d. redakcija) nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, 2011 m. gruodžio 22 d.

tik dalies akademiųjų institucijų vadovų, akademiųjų bendruomenių, politikų (parlamento ir Vyriausybės narių) skirtingą ir priešingą požiūrį į 1) Valstybės santykį su Universitetu; 2) į *Universiteto Idėją* apskritai⁶, bet – ir tai irgi būdinga Lietuvos istorijai – 3) į Vilniaus universitetą. Todėl, bandant įžiūrėti perspektyvą, tenka matyti ne du, o tris aspektus. Taip lėmė įstatymų leidėjas.

Seimo istorijos tyrėja Audronė Veilentienė, šiose „Parlamento studijose“ aptardama diskusijas dėl Lietuvos universiteto pirmojoje Respublikoje, skaitytoją versta verčia galvoti ir apie aktualijas, susijusias su minėto Mokslo ir studijų įstatymo taikymu. Autorė aptaria politines Universiteto kūrimo aplinkybes. Iš straipsnio matyti, jog prieš 90 metų Lietuvos Steigiamajame Seime buvo daugiausia diskutuojama būtent Universiteto valdymo klausimu, kadangi jo sprendimas ir atskleidžia *Universiteto Idėjos* sampratą, mokslo ir studijų laisvės raišką. Žinoma, susipažinus su parlamento stenogramomis, kai kurie įspūdingų kalbų fragmentai gal ir suskamba šiuolaikiškai⁷, tačiau neturėtume žiūrėti tik ministrų ir jų pavaldinių pozicijos nacionaliniais klausimais, nes Universiteto teisių raktas ir anuomet, ir dabar yra tik parlamente.

⁶ Konstitucinis Teismas, 1994 m. birželio 27 d. nutarime aiškindamas Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalies nuostatą, kad aukštosios mokykloms suteikiama autonomija, konstatavo, jog istoriškai aukštosios mokyklos autonomijos idėja susiformavo viduramžiais, kuriantis universitetams kaip mokslo ir mokymo įstaigoms. *Autonomija reiškė, kad universitetas tam tikru požiūriu yra laisvas nuo valstybės*, siekia kuo daugiau atsiriboti nuo politinės valdžios įtakos, sukurti savarankišką aukštosios mokyklos vidaus gyvenimo reguliavimo sistemą. Tokio atsitolinimo nuo valstybinės valdžios tikslas buvo apsaugoti mokslo, tyrimų ir mokymo laisvę, apginti mokslininkus ir dėstytojus nuo politinio bei ideologinio poveikio. Akademinės autonomijos raidą visada lėmė supratimas, kad mokslas ir mokymas gali normaliai egzistuoti ir skatinti pažangą tik tada, kai jie yra laisvi ir nepriklausomi. Taip susiformavo akademinės laisvės principas, išreiškiantis siekį apginti nuo išorinės įtakos mokslininkų ir dėstytojų mokslines minties ir jos išraiškos laisvę. *Ten pat.*

⁷ „Man Švietimo ministerijos įneštas statusas netinka <...>. Į patį statutą yra įvesta kai kur biurokratinė dvasia, o biurokratinė dvasia universitete yra visai nepakenčiama. Universitetas turi būti visiškai laisvas. Aš tą mintį imu iš Jono Evangelisto žodžių, kad dvasia skleidžiasi ten, kur nori. Dvasia gali reikštis per visas sienas ir visame kame dvasia turi būti laisva. Be minties laisvės, be laisvų santykių viduriniam gyvenime nebus universiteto, bet bus kas nors kita. Jokie biurokratiniai suvaržymai yra neleistini ir tie biurokratiniai formalumai, kurie yra Švietimo komisijos priimti, tie yra irgi priešingi mano nusistatymui <...>“. Vincas Čepinskis. 1921 m. gruodžio 7 d., I sesija, 147 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. 1921.

Kalbant apie praeities įvykius dera priminti – pirma, Lietuva, vos paskelbusi Respubliką, kūrė Universitetą po teritorinių praradimų, neturėdama jokio materialaus paveldo *Universiteto Idėjai* realizuoti; antra, tai vyko jau Wilhelmui Humboldtui prieš 100 metų iki Lietuvos Respublikos paskelbimo aprašius Universiteto ir Valstybės santykių viziją⁸, o pradžioje cituotas J. H. Newmanas dar anksčiau atsakęs į klausimą „Kas tai yra Universitetas?“ Ir vis dėlto, perskaičius visas stenogramas (ne tik A. Veilentienės straipsnį), atspindinčias debatus dėl Universiteto statuto, matyti parlamentinė diskusija apie *Universiteto Idėją*. Tuo tarpu mūsų visuomenės problema ta, jog šis klausimas supaprastinamas iki „politinės valios“ argumento, žudančio *Idėją* ir neturinčio jokio demokratinės komunikacijos⁹ pamato. Klausimas atsidūrė Teisme, nes Seime, 2009 metais priimant minėtą įstatymą, atsakymas buvo pernelyg paprastas: Universitetas – viešoji įstaiga, paslaugos teikėjas, ir tiek. Žinoma, gali būti ir tokia aukštosios mokyklos samprata, tačiau ar kiekvienam universitetui ar daugialypei akademinėi bendruomenei ji patinka, ar ji patenkina šios visuomenės interesus?

Panašiai klausimą yra iškėlęs Jacquesas Derrida, svarstydamas, kaip regti „išorinį“ pasaulį Universiteto darbuotojai, kuriems „rūpi jo paskirties klausimas, stovint ant tvirtos žemės ar ties bedugnės riba?“¹⁰.

Jurgenas Habermasas yra pastebėjęs apie Universiteto funkcijas, kad šios turinčios padėti išsaugoti visuomenės vidaus ryšius jos narių uždaviniamis, veiksmams atlikti¹¹. Už šias funkcijas Universitetas atsako kaip socialinė institucija, todėl akademinė laisvė, teigia filosofas, yra sąmoningai suvokiama būtinybė. Klasikinio pobūdžio universiteto modelis jo kritikuojamas kaip atgyvenęs. Galbūt – kadangi šiuolaikinis mokslininkas ir šiaip sudėtingai turėtų jaustis „užsidariusių“ pagal mokslo kryptis fakultetų mokykloje. Bet ar tokių mokyklų yra?

⁸ Pagal W. Humboldtą išoriniai Universiteto ir Valstybės santykiai nubrėžiami Valstybės atžvilgiu taip, kad ji turėtų tik saugoti dvasinius Universiteto išteklius, taip pat jo laisvę, tam paskirdama atitinkamus pareigūnus.

⁹ Būtų reikalinga atskirą studiją parašyti apie valdžios (ypač Ministerijos) komunikaciją Mokslo ir studijų įgyvendinimo laikotarpiu.

¹⁰ „Ar šiandien egzistuoja tai, ką būtų galima pavadinti „racionalių egzistavimo pamatu“ Universitetui? Klausimo forma nėra atsitiktinė: prancūzų idioma (*raison d'être*) puikiai tinka“. Derrida, J. *Du droit a la philosophie*. Paris: Galilee, 1990, p. 461–489.

¹¹ Habermas, J. The Idea of the University – Learning Processes. In: *The Idea of the University: Learning Processes*. Jürgen Habermas and John R. Blazek. New German Critique, No. 41, Special Issue on the Critiques of the Enlightenment, Spring–Summer, 1987, p. 3–22.

Taip pat turime įspėjančią Montrealio universiteto docento Billo Read-ingo kritiką aukščiau paminėtų bei kitų asmenybių atžvilgiu: „Perskaityti Humboldtą, Šilerį, Šlejermacherį, Fichtę ir Kantą reikėtų bent jau dėl to, jog daugelis šiuolaikinių receptų – kaip įveikti Universiteto krizę – iš esmės kartoja Humboldto ir Newmano patarimus, kai tuo tarpu pasitikėjimas jų rekomendacijų tinkamumu tiesiog nulemtas nesusipažinus su pagrindiniais tekstais apie šios institucijos istoriją. Taip, dabar – tarsi tai būtų nauja – daug kalbama apie būtinumą vienodai skirti dėmesio dėstyimo ir tyrimų procesui arba apie tą naudą, kurią netiesiogiai suteikia fundamentiniai tyrimai. Tačiau tų idėjų naujumas jau praeityje ir, manytina, kad jų dabartinis pagyvėjimas yra pakankama priežastis naujai perskaityti pirminius šaltinius“¹². Kita vertus, neįėjus į Universitetą, sunku išmatuoti jo akademinę laisvę, kad įvertintum, ar ji neva lemia Universiteto uždaramą ir „atotrūki“ nuo socialinių problemų, o kada yra visuomenės idėjų ir pažangos variklis. Nebent pasitelkiant kelių universitetų atvejus. Jei sumanytume lyginti tuos, kuriuose dirbo J. Habermasas, ir tuos, kurie yra Europos Rytuose – gal išeitų pernelyg grubi analizė, o tada mums tektų grįžti vis dėlto prie Karlo Jasperso pastabų apie klasikinio universiteto privalumus.

Taigi geriau į Universitetą pirma įeiti, nei virš jo sklandyti su žirkklėmis?

Aplinkybės, besiklostančios demokratinėje Lietuvos valstybėje, tikrai skatina žiūrėti į tai, kaip Lietuvoje *būdavo* kuriamas Universitetas¹³ (universitetai¹⁴) ir kaip dabar suvokiama jo (jų) paskirtis. Susidarė įspūdis, kad XXI amžiaus pradžioje peržiūrime *mūsų Universiteto Idėjų* iš esmės. Įspūdis turi dvejopą pamatą – ir visiškai rimtą, ir ironišką. Mat istorijai dabartinis parlamentas į Valstybės ir Universiteto (arba galima sakyti *neutraliau* – ir aukštosios mokyklos) santykį įrašė supaprastintą (naivų) požiūrį, lėmusį sprendimus, kuriais kurta *sistemai pavaldžių mokyklų*

¹² *The University in Ruins: The University and The Idea of Culture*. Harvard University Press, 1996.

¹³ 1921 metais Lietuvos Universiteto statutą Steigiamojo Seimo nariai svarstė įvardydami jame ne tik fakultetus, bet net ir katedras. 1921 m. gruodžio 14 d., I sesija, 150 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. P. 70.

¹⁴ Turėkime minty XVI a. pabaigą ir visą XX amžių.

padėtis¹⁵. Tai yra nauja padėtis, kuomet politinė valdžia į Universitetą gali žiūrėti taip, kaip ir bet kur kitur valstybėje – kaip valdovas, norintis ne tiek pasisakyti, kiek galintis liepti, bausti arba pasigailėti. Kitaip tariant, XVI–XVIII amžiaus valdžios santykis su Universitetu, kai karalius Universitete nusiimdavo kepurę, mums yra atgyvena. Universiteto reforma šiandien bus tokia, kokią *mes* matome. Rytoj reforma bus tokia, kokią *mes kiti* matome¹⁶?

Iš tikrųjų Universiteto savivalda parlamento valia ir nustatyta taip, kad į aukštosios mokyklos valdymo struktūrą šiandien politinė valdžia deleguoja savo atstovus ir įgyja teisių spręsti, kas Universitete bus reikalinga¹⁷. Čia įdomiausia aplinkybė ta, kad aukštoji mokykla, laikydamosi įstatymo, *pati* turėjo paprašyti tokio valdymo modelio. Apie *Universiteto Idėją* jam nepalikta teisė diskutuoti – nepaisant to, kad apie ją Teismas buvo, kaip pabrėžta, pasisakęs 1994 m. Būtent šis aspektas šiandien yra jautriausias: jį ignoravo parlamentas, „nepastebėjo“ ir Lietuvos Respublikos Prezidentė, pasirašydama įstatymą. Tad 2011 metais *baigė prašyti* visos aukštosios mokyklos, teikdamos savo statutų versijas, išskyrus vieną – Vilniaus universitetą. O jeigu dauguma aukštųjų mokyklų pačios *paprašė* patvirtinti statutus, sutikdamos, kad jų valdymo organus – tarybas, formuotų ir politinė valdžia, ar tai kaip nors pagrindžia *Universiteto Idėjos* esmę ir sampratą? Tai iš tikrųjų

¹⁵ „Tai įprastas *rutininis* klausimas. Jau turbūt šiame Seime keturioliktojo universiteto statuto projektas. Komitetas, įvertinęs 41 [*Seimo kanceliarijos*] Teisės departamento pastabą, 4 nepritaręs dėl įtikinamų argumentų ir 37 pritaręs, bendru sutarimu pritarė patobulintam statuto ir Seimo nutarimo projektui ir siūlo svarstyti, o jeigu būtų ir skuba, pritarų ir priėmimui“. Seimo nutarimo „Dėl Vilniaus dailės akademijos statuto patvirtinimo“ projektas Nr. XIP-3247(2), svarstymas ir priėmimas. Pranešėjas – V. Stundys, Švietimo, mokslo ir kultūros komitetas. Lietuvos Respublikos Seimo VI (pavasario) sesijos vakarinio posėdžio Nr. 344 stenograma, 2011 m. birželio 23 d.

¹⁶ Po minėto Konstitucinio Teismo nutarimo spaudos konferencijoje Seime Juozas Galginaitis, Vilniaus universiteto prorektorius, perspėdamas dabartinę ir būsimąją parlamentinę poziciją, Vilniaus universiteto Senato vardu pareiškė: „Vilniaus universitetas niekada aklai nevykdė ir nevykdys jokių įstatymų, tačiau gerbė ir gerbs šią demokratinę Lietuvos Respublikos Konstituciją – bent jau tol, kol joje yra 40 straipsnio trečioji dalis ir 40.2 straipsnio pirmoji dalis“. 2011 m. gruodžio 23 d. Prieiga per internetą: <www.lrs.lt/spaudos_konferenciju_irašai>, min. 25:00.

¹⁷ Bet Ministras Universitetui nurodo net dalykų grupių – modulių – imtį; tarsi Senatas negalėtų to išmanyti? Švietimo ir mokslo ministro 2010 m. balandžio 9 d. įsakymas Nr. V-501.

tebuvo įstatymo, apskūsto Teismui, skubus vykdymas, bet ne diskusija apie šiuolaikinį Universitetą. Todėl Vilniaus universiteto Senatas, 2011 m. vasario 22 d. priėmęs naujo Statuto projektą ir pateikęs įstatymų leidėjui, drįso parodyti parlamentui dialogo raktą¹⁸. Tačiau parlamentas Vilniaus universiteto Senato bandymui išplėtoti dialogą¹⁹ apie *Universiteto Idėją* išliko nepalenkiamas: kultūros, teisės ir istorijos aspektai, parodantys Universiteto vaidmenį tautos mastu, nepadarė įtakos.

Kai dėl kultūros aspekto – jis iš dalies jau atsiskleidė citatoje iš šio Seimo posėdžio stenogramos, kada Seime sprendžiami *rutininiai* klausimai. Tai buvo pasakyta Dailės akademijos statuto svarstymo kontekste, bet gali būti, jog Akademija ir neturi to, kas telpa ir Almanto Samalavičiaus pastaboje: „Vienas pagrindinių universiteto tikslų ir yra kaupti bei saugoti intelektualinį kultūros palikimą“²⁰? A. Samalavičius yra skyręs ganėtinai laiko *Universiteto Idėjai Lietuvoje* apmąstyti²¹, tad jo vadinamąjį „palikimą“ galime šiuolaikiškai įvardyti ir kaip produktą. Tai mus skatina kitaip skaityti Mokslo ir studijų įstatymo preambulę, kurioje mokslo ir studijų politika atskleidžiama *sistemos* „atitiktimi visuomenės ir ūkio poreikiams“. Klausimas: ar Universitetas ką nors gali išmanyti apie visuomenės ir ūkio poreikius?

Vargu. Jeigu jis kažkurio straipsnio dalimi nėra *sistemos* dalis²². O sistema šiuo metu turi akivaizdžią *Universiteto Idėjos* sampratos problemą. Ši problema net buvo gilinama fariziejiškais metodais. Antai Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komitetas kreipėsi į Lietuvos universitetų rektorių konferenciją (LURK), prašydamas „pateikti nuomonę dėl VU siekimo pa-

¹⁸ Juolab kad tuo metu Teismas jau turėjo abiejų pareiškėjų skundus dėl Mokslo ir studijų įstatymo konstitucingumo.

¹⁹ „Dialogu“ gal ir galima pavadinti du – 2011 m. gegužės 4 d. ir 2011 m. rugpjūčio 8 d. – įvykusius Senato atstovų susitikimus su Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto atstovais, jei dar įrašytume į kalendorių 2011 m. spalio 26 d. Rektoriaus ir Seimo Pirmininkės susitikimą, o 2011 m. lapkričio 13 d. – Rektoriaus ir Švietimo ir mokslo ministro susitikimą.

²⁰ Samalavičius, A. Universiteto idėja ir akademinė industrija. *Kultūros barai*. 2003, p. 168.

²¹ Atrodo, daugiau nei 2011 m. Vyriausybės sudaryta ekspertų darbo grupė, svarsčiusi aukštųjų mokyklų „optimizavimo“ (t. y. sujungimo) būdus ir spalio mėn. įteikusi rezultata, po kurio kilo nepasitenkinimas tarp aukštųjų mokyklų bendruomenių.

²² Galime manyti, kad apie 4 tūkstančius darbuotojų, per 20 000 studentų nebūtinai turi turėti teisę rinkti Universiteto valdymo organą – Tarybą – be Ministro žinios, tačiau dalis jų juk gali nusimanyi ti apie ūkį ir politiką, nes kuria intelektualų produktą?

tvirtinti savo statutą įstatymu²³. Bet pirmiausia rašte pabrėžiama: „*Nepaisant VU vykdomo specialistų rengimo lygio, mokslinio potencialo bei kitų studijų ir mokslo procesą lemiančių veiksnių, pagal savo prigimtį ir vykdomų funkcijų esmę šis universitetas turi lygiai tokį pat statusą kaip ir kiti valstybiniai universitetai*“²⁴. Jei turime minty *valstybinio* universiteto statusą, tikrai *Universiteto Idėjai* pavojaus nėra, tačiau, veiksnių *nepaisant*, jau galima svarbesnėmis už *Universiteto Idėją* matyti politines užduotis. Taigi nutiko taip, jog LURK, susirinkusi 2011 m. lapkričio 15 d., nesugebėjo priimti atsakymo, tinkamo parlamentiniam komitetui: rektorių balsai pasidalijo per pusę, todėl daliai rektorių neišėjo nei pasmerkti Vilniaus universiteto Senato pozicijos, nei pasakyti, kad visi Lietuvos aukštųjų mokyklų statutai verti būti priimami įstatymu. Sistemoje yra nesuskalbėjimo. O gal tai nėra sistema. Ir tai, aišku, buvo galima pastebėti iš *Universiteto Idėjos* transformacijų per pastaruosius 15 metų. Dabar akademinės kultūros aspektui politika suteikė naujų, net prezidentinio lygmens bruožų: vienos aukštosios mokyklos tarybos pirmininkas pasirašė Kreipimąsi „Dėl Vilniaus universiteto statuto“²⁵ Seimo komitetui ir Ministrui, gal nė neprisimindamas, kad jo parašas, kai jis buvo Prezidentu, yra įstatymo „Dėl Vilniaus universiteto statuto patvirtinimo“ naujoje redakcijoje²⁶. Ar tą įstatymą pasirašant 2002 metais nebuvo „išankstinio teisinio statuso“ kitų veikusių aukštųjų mokyklų atžvilgiu? Atrodytų, kad „laikinoji sostinė“ dar tebėra kai kuriose galvose valstybės mastu, tačiau tokia, kuri atvirksčiai proporcinga logikai.

Taigi problema apsinuogino gana bjauriai, nes esme bandyta rodyti ne diskusiją apie *Universiteto Idėją* ar *Universiteto autonomiją* šiuolaikinėje valstybėje, o jau tik apie vieno universiteto *padėtį* dar nebaigtoje (per) kurti *sistemoje*. Pasirodo, turėjome rimtai manyti, susipažindami su tokiais susirūpinusių naujų tarybų laiškais, jog čia esą slypi kažkokia teisinė problema, todėl neva reikėtų *padėtį išlyginti*?

Teisinis problemos aspektas tikrai akivaizdus: Vilniaus universitetas tebeturi Statutą, patvirtintą įstatymu, tačiau iki pat 2011 metų pabaigos įstatymų

²³ Lietuvos Respublikos Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto raštas, 2011 m. spalio 20 d., Nr. S-2011-8720.

²⁴ *Ten pat.*

²⁵ „Manome, kad išankstinis teisinis Vilniaus universiteto statuso išskirtinumas įstatymo forma yra objektyviai nepagrįstas kitų Lietuvos universitetų bendruomenių atžvilgiu <...>. Valdas Adamkus“. Vytauto Didžiojo universiteto Taryba, 2011 m. lapkričio 11 d. Gauta Seimo kanceliarijoje 2011 m. lapkričio 14 d., G-2011-11699.

²⁶ Nr. IX-860, 2002 m. balandžio 23 d. *Žin.* 2002, Nr. 48-1834 (2002 m. gegužės 14 d.).

leidėjas demonstravo, jog neprivalęs būti nuoseklus ir esą galįs ne tik nepriiminti ankstesnių susijusių Teismo pasisakymų, bet ir priimti Vilniaus universiteto atžvilgiu kito lygio teisės aktą – nutarimą, ir apskritai skubėti pagal laiką, kurio [sprendimui] neatsuktum atgal. Tad ir nesistebėkime buvusio prezidento minties šuoliu, juolab kad *Universiteto Idėjos nėra* memuaruose²⁷. Tačiau nušokti mums nuo tilto, pagal *Jacquesą Derridą*, čia irgi neišeina: Universitetas pats rengia teisės specialistus ir turi profesorių branduolį, kurie Lietuvos teisę skaito kitaip nei Seimo kanceliarijos Teisės departamentas, parengęs Išvadą dėl Mokslo ir studijų įstatyme siūlytos padaryti pataisos²⁸.

Vadinasi, ne teisė yra problema. Juk nieko mes apie Humboldtą, Derridą ir juolab apie Samalavičių nerasime toje Išvadoje. Dabartinė politinė Lietuvos ir mokslo Lietuvos diskusija apie Universiteto valdymą paverčia aktualiū net ir tokį klausimą, kartais *pašaipūnų* paliekamą tik sprendimų parastėse: argi teisė tikrai yra mokslas, o parašas – garbė!? O gal tai yra amžinas *praktinis* politiko ir tarnautojo dialogas:

- *Parenkite išvadą pagal įstatymą.*
- *O kokios reikia?*

Užsispyrimas net ir istoriniu aspektu apskritai yra žinomas, net atrodo banalus, *nepaisant* istorijos problemų Lietuvos visuomenėje. Todėl Mokslo ir studijų įstatymo kontekste Vilniaus universiteto nuotyčiai, įskaitant jo uždarymą XIX amžiuje, atkūrimus ir pertvarkymus XX amžiuje, įstatymų leidėjui turi tik formalios reikšmės: „<...> Be abejo, istorija, paveldas, Universiteto svarba nacionalinei kultūrai *turbūt* yra nekvestionuotinas ir niekam *abejonių nekeliantis* dalykas, tačiau Mokslo ir studijų įstatymas, nenumatydamas kitų išimčių, išskyrus 2 straipsnyje, vis dėlto imperatyviai reikalauja, kaip rašo ir [Seimo kanceliarijos] Teisės departamento specialistai, statutą

²⁷ *Paskutinė kadencija: Prezidento dienoraščiai*. Tyto alba, 2011.

²⁸ „<...> 1. Didžioji dalis Išvados teiginių nėra paremti nei galiojančiais teisės aktais, nei mokslinės jurisprudencijos išvadomis, nei juo labiau Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktika. Oficialiosios konstitucinės doktrinos ignoravimas itin ryškiai krenta į akis, turint omenyje Išvados rengėjų patikinimą, kad įstatymo projektas buvo vertintas ir atitiktis Konstitucijai aspektu; 2. Išvados rengėjai arba nesuprato, arba nenorėjo suprasti Seimo narės Virginijos Baltraitienės pastangų užpildyti dėl įstatymo leidejo neapdairumo atsiradusią spragą Mokslo ir studijų įstatyme – būtent šio tikslo, o ne Vilniaus universiteto „pozityviosios diskriminacijos“, kaip teigia Išvados autoriai, siekia Projektas <...>“. Vilniaus universiteto Senatas dėl Lietuvos Respublikos Seimo [kanceliarijos] departamento išvados dėl Seimo narės Virginijos Baltraitienės įregistruoto Mokslo ir studijų įstatymo 2 ir 28 straipsnių papildymo ir pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIP-3223(2), 2011 m. rugsėjo 27 d.

tvirtinti nutarimu²⁹. Po Konstitucinio Teismo sprendimo pati Seimo kanceliarija turės ieškoti sprendimų, kodėl jos Teisės departamentas neskaito Konstitucijos. Tuo tarpu mes nesame naivūs tikrovės stebėtojai, kad manytume, jog 2011 m. birželio 23 d. posėdyje įstatymų leidėjas pasirodė linkęs išgirsti istorinės galios argumentą ir tuo Vilniaus universiteto Senato santykiuose su politine valdžia parodė pagarbos³⁰. Tiesiog *netikėtas valdančiajai daugumai* mažumos sprendimas *pritarti po pateikimo*, žinoma, negalėjo atidaryti priėmimo vartų be parlamentinės daugumos valios. O galbūt daugumos užsispyrimas ir Vilniaus universitetui padėjo geriau suprasti *Idėją?* Juk neparlamentinė „mažuma“ – Vilniaus universiteto Senatas, nors ne tokia ir maža – per 80 narių, atstovaujančių tūkstančiams, gavo aiškų atsakymą iš parlamento į visus savo siūlymus³¹: dialogo nebus. Ką daryti?

Parlamente, atrodo, stipriai laikytasi išankstinės nuostatos – *trūks plyš* įgyvendinti Mokslo ir studijų įstatymą. Gal užsispyrimas, užkoduotas Vyriausybės programoje, kadangi joje tikrai kalbama apie aukštųjų mokyklų autonomiją³², ir yra klaidų šaltinis? Mat žadant „realią autonomiją“ mokykloms, „*įvykdžiusioms numatytas pertvarkas*“, nė neminima Konstitucija.

Ar imperatyviai neminima?

Šis klausimas tikrai buvo „neįdomus“ iki Teismo nutarimo. Ir štai tada

²⁹ Lietuvos Respublikos Seimo vakarinis posėdis, 2011 m. birželio 23 d. Stenograma. Valentinas Stundys, 15.35 val.

³⁰ Įstatymo „Dėl Vilniaus universiteto statuto patvirtinimo“ pakeitimo įstatymo projektas (nauja redakcija) + statutai (Nr. XIP-3105); pateikimas. Pritarta po pateikimo: už – 46, prieš – 7, susilaikė 22.

³¹ „Komitetas, Seimo Pirmininkės Irenos Degutienės pavedimu, susipažinęs su Vilniaus universiteto 2011 10 26 raštu <...>, nusprendė bendru sutarimu: termino valstybinių aukštųjų mokyklų pertvarkymo iš biudžetinių įstaigų į viešąsias pratęsimas nesvarstytinas, kadangi buvo skirta pakankamai laiko nuo mokslo ir studijų įstatymo priėmimo 2009 metais balandžio 30 d. parengti ir patvirtinti universitetų statutus pagal Mokslo ir studijų įstatymo nuostatas. Švietimo ir mokslo ministerijos duomenimis, jau visos kolegijos ir universitetai, išskyrus Vilniaus universitetą, patvirtino statutus pagal Mokslo ir studijų įstatymo nuostatas. Informuojame, kad Komitetas šių metų lapkričio 30 d. planuoja svarstyti Įstatymo projektą XIP-3105 Dėl Vilniaus universiteto statuto patvirtinimo. Prašytume Vilniaus universitetą iki Komiteto posėdžio pateikti nuomonę dėl Seimo [kanceliarijos] Teisės departamento pastabų ir pasiūlymų, pateiktų įstatymo projektui XIP-3105. Teisės departamento išvadą šiam projektui pridėdame“. Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto raštas Vilniaus universitetui, 2011 m. lapkričio 22 d., Nr. S-2011-10061.

³² „Aukštųjų mokyklų reali autonomija <...>. 608. Aukštosioms mokykloms suteiksime įstatymuose įtvirtintą specialų, autonomiškumą užtikrinantį, teisinį statusą“. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“, 2008 m. gruodžio 9 d., Nr. XI-52.

Vilniaus universiteto Senatas nutarė istorijai suteikti dar daugiau įdomumo: 2011 m. lapkričio 29 d. pareiškė Seimui, kad naikina savo nutarimą dėl naujo Statuto ir prašo jo nesvarstyti³³, kadangi mato, jog vis tiek daugiau reikšmės už istorijos, ekonomikos, o gal tiesiog politinės kultūros argumentus šiais, 2011 metais, turi paminėtos įstaigos departamento išvada. Ir jeigu ji, prisimenant Europos universitetų istorijas, *Universiteto Idėjos* raidą ir išskiriant jose Vilniaus universitetą bei dar galiojantį 1991 metais priimtą įstatymą, tebėra lemianti, tai Senatas palauks, kol praeis 2011-ieji... Ar mažą politinių gūsių patirdavo Universitetas Lietuvoje³⁴? Klausimas, matyti, atrodė retoriškas ir kai kuriems „laikinosios sostinės“ akademinės bendruomenės atstovams, ir daliai politikų. O atsakymas yra, todėl neabejotinai vėl bus ką istorikams patyrinėti ir aprašyti.

Vadinas, visai nenuostabu, jog *Universiteto Idėjos* aptarimas buvo persikraustęs į... Teismą. Matyt, Seimo nariams taip pat ir laiko, ir vietos atžvilgiu tai patogesnė vieta kalbėtis nei parlamento komitete. 2011 m. lapkričio 17 d., pirmame bylos posėdyje, nuskambėjo įstatymo kritika apie tai, kas lemia valstybės lėšų skirstymą ir specialistų rengimą³⁵. Pareiškėjas Seimo narys Vytenis Povilas Andriukaitis komercializacijos principą apibūdina kaip griauančią veiksnį. Šiuo klausimu šiek tiek privalumų, bet kur kas daugiau pavojų jau yra aptaręs Derekas Bokas³⁶: „Jeigu universitetai savo veikla

³³ „1. Panaikinti Vilniaus universiteto Senato 2011 m. vasario 22 d. nutarimą Nr. S-2011-02-3 „Dėl Vilniaus universiteto Statuto projekto priėmimo“. 2. Prašyti Lietuvos Respublikos Seimo narių, 2011 m. balandžio 13 d. įregistravusių Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Vilniaus universiteto statuto patvirtinimo“ pakeitimo įstatymo projektą Nr. XIP-3105, atšaukti šį projektą. 3. Per kuo trumpesnę laiką parengti naują Vilniaus universiteto statuto projektą. 4. Apie šį Senato nutarimą informuoti Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininke, Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto pirmininką ir narius, taip pat šio nutarimo antrajame punkte nurodytus Seimo narius“. Vilniaus universiteto Senato nutarimas, 2011 m. lapkričio 29 d., Nr. S-2011-8-5.

³⁴ 1931 metais Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos ir filosofijos fakultetas buvo „reformuotas“ paliekant iš 38 dėstytojų 19. „Episkopatas negali abejingai žiūrėti, kaip siaurinamos katalikų teisės, kurios kai kada beveik paneigiamos Fakulteto, mokyklų <...>, spaudos atžvilgiu“. Raštas Nr. 2656. Vyskupų laiškas Prezidentui. LCVA. F. 922/1/8, lap. 56. O apie Universitetą sovietiniu laikotarpiu pakankamai studijų paskelbta problemai suvokti, todėl išnašos neplėtosime.

³⁵ Seimo narys Vytenis Povilas Andriukaitis iškėlė klausimą, kaip socialinį interesą ginanti valstybė gali sukurti viešąsias gėrybes, „jeigu tai paliekama spręsti tik gimnazijas baigusiems mokiniams“? Čia turima minty dabartinės aukštojo mokslo sistemos lemiamas būsimojo studento pasirinkimas – ką jis pasirinktų studijuoti, ten ir valstybės lėšos atiteks.

³⁶ Bok, D. *Universities in the Marketplace: The Commercialization of Higher Education*. Princeton & Oxford: Princeton University Press, 2003, p. 99–121.

LIETUVOS RESPUBLIKOS
IŠTATYMO „DĖL VILNIAUS UNIVERSITETO STATUTO PATVIRTINIMO“
PAKEITIMO

IŠTATYMAS

2002 m. balandžio 23 d. Nr. IX-860
Vilnius

(Žin., 1990, Nr. 18-468, Nr. 19-487)

1 straipsnis. Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Vilniaus universiteto statuto patvirtinimo“ nauja redakcija

Pakeisti Lietuvos Respublikos įstatymą „Dėl Vilniaus universiteto statuto patvirtinimo“ ir jį išdėstyti taip:

**„LIETUVOS RESPUBLIKOS
VILNIAUS UNIVERSITETO STATUTO PATVIRTINIMO**

IŠTATYMAS

1 straipsnis. Vilniaus universiteto statuto patvirtinimas

Patvirtinti Vilniaus universiteto statutą (priedamas).

2 straipsnis. Įstatymo įgyvendinimas

1. Įsigaliojus šiam Įstatymui, Vilniaus universiteto senatas turi būti išrinktas ne vėliau kaip per tris mėnesius, o Universiteto rektorius – ne vėliau kaip per mėnesius. Universiteto tarybos dalis, kurią skiria Senatas, turi būti išrinkta ne vėliau kaip per pusę metų nuo Įstatymo įsigaliojimo. Kitos sąlygos, nurodytos 1990 m. birželio 12 d. patvirtintame Statute, kadencijos pradžiai, turi būti išrinktos ar asmenys paskirti eiti pareigas po to, kai Senatas, sudaryto pagal 1990 m. birželio 12 d. patvirtintą Statutą, išrinktas.
Rektorius, prorektorai, dekanai ir prodekanai priskirti ir išrinkti (skiriami) Statuto nustatyta tvarka.

Seimo priimtą įstatymą.

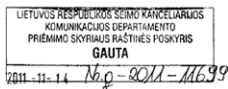
VALDAS ADAMKUS

RESPUBLIKOS PREZIDENTAS

VYTAUTO DIDŽIOJO
UNIVERSITETAS
Taryba

LR Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto
pirmininkui p. Valentinui Stundžiui

2011 m. lapkričio 11 d. Nr. 1-816

Kopija:
LR Švietimo ir mokslo ministrui p. Gintarui Steponavičiui

**VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO TARYBOS POSĖDŽIO,
įvykusio 2011 m. lapkričio 11 d., KREIPIMASIS**

Dėl Vilniaus universiteto statuto

Vytauto Didžiojo universiteto taryba mano, kad Vilniaus universitetas savo prigimtimi bei vykdomomis funkcijomis nesiskiria nuo kitų Lietuvos universitetų ir todėl nepritaria Vilniaus universiteto statuto išskirtinumo iniciatyvai.

Manome, kad išankstinis teisinis Vilniaus universiteto statuso išskirtinumas įstatymo forma yra objektyviai nepagrįstas kitų Lietuvos universitetų akademinį bendruomenių atžvilgiu, sukuria Lietuvos Respublikos Mokslo ir studijų įstatymo ignoravimo situaciją.

VDU taryba mano, kad bet kurio Universiteto išskirtinumas pasiekiamas vykdomų veiklų išoriniu pripažinimu, o ne teisinio akto priėmimu.

Pagarbiai,

Vytauto Didžiojo universiteto
Tarybos pirmininkas

Valdas Adamkus

Istorijos dokumentai. Parašo dviprasmybė. 2002 metais Prezidentas Valdas Adamkus pasirašė šį Lietuvos Respublikos įstatymą, o 2011 m. VDU tarybos pirmininkas prezidentas Valdas Adamkus pasirašė to įstatymo raidei prieštaraujantį Kreipimąsi.

vis labiau panašės į korporacijas, kurs komercines įstaigas ir vaikysis pelno, profesorių elgsena gali atitinkamai pasikeisti. Jau dabar jie – [ir čia cituojamas kitas šaltinis] – „ne tik mažiau dėsto, bet vis rečiau sutinka dalyvauti įvairiose komisijose ir ginti universitetą nuo vidaus politinių rietenų, vis mažiau rūpinasi, kad nebūtų leidžiama naudoti universiteto vardo ar jo patalpų komercijos tikslais“³⁷. Tenka atversti amerikiečių autorių šaltinius, nes Teismo nutarimas tarsi turėtų padėti atsakyti į klausimus ir apie *daromą* Lietuvos universiteto modelį. Koks jis regimas? Tai, kad jis ne „humboltiškas“ – matyti iš politinių veiksmų kaitos per pastaruosius 20 metų; bet ir apskritai vargu ar tiesiogiai perteikia kurios nors Europos šalies aukštojo mokslo ir studijų sistemos atvejį: kad ir kaip lygintum Mokslo ir studijų įstatymo principines nuostatas su kitų Europos Sąjungos (arba tiesiog Europos) universitetų valdymo tvarkomis, sudėtinga atrasti kitą tokį tiesmuką valstybės kišimąsi formuojant Lietuvos universiteto tarybą.

Paradoksalu tai, kad *Universiteto Idėjai*, netapusiai dialogo objektu, yra suteiktos dvi politinės perspektyvos: viena – kategoriška³⁸, ir dar *kažkokia kita*, kuri atsiskleidžia Teismui išsprendus bylą. Pastaruoju atveju jau girdime opozicijos reikalavimą atsistatydinti politiniams pareigūnams ir pasiūlymus skubotai pataisyti įstatymą (baiminantis to „teisinio vakuomo“, apie kurį pranešė Teismas).

W. Humboldtas įvedė dabar paplitusį dvasinės kultūros terminą. Taigi bandykime manyti, jog šis terminas tikrai plinta ne tik filosofų diskusijose ir raštuose. Jei dvasinė branda atsiranda iš visuotinės mokslo jėgos, iš jos galios formuoti kultūrą, tai ji turi būti ne tik matoma, ji turėtų laimėti pirmiausia parlamente, taip pat Prezidento kanceliarijoje ir galbūt – neatmestina – nenukirsdintoje ministro galvoje.

„<...> *Jei vis dėlto aš išdrįsiu paprašyti leidimo tęsti šią ilgai trunkančią diskusiją...*“

³⁷ Zusman, A. Issues Facing Higher Education in the Twenty-First Century (Chapter 5, Part 1). Eds. Philip G. Altbach, Robert O. Berdahl, Patricia J. Gumpert. *American Higher Education in the Twenty-First Century*. 1999, p. 109, 142.

³⁸ „Kokie argumentai iš tikrųjų išskirti vieną universitetą, jeigu jie visi pagal savo prigimtį ir vykdomas funkcijas yra visiškai lygiaverčiai <...>. Prieštaros tarp dabar įstatymu patvirtinto [Vilniaus universiteto] statuto ir Mokslo ir studijų įstatymo iš tikrųjų jokios nėra. Ateis laikas, tas statusas bus teikiamas Seimui nustatyta tvarka tvirtinti Seimo nutarimu“. V. Stundys (*TS-LKDF*). Mokslo ir studijų įstatymo 2 straipsnio papildymo įstatymo projekto Nr. XI-3223 *pateikimas*. Seimo VI (pavasario) sesijos vakarinio plenarinio posėdžio Nr. 331 stenograma, 2011 m. gegužės 26 d.